

บทที่ 4

สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ศึกษา

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือมีอาณาเขตติดกับจังหวัดตาก ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน และเชียงราย อีกทั้งชายแดนส่วนหนึ่งยังติดกับประเทศพม่า เนื้อที่จังหวัด 20,107.057 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาและที่ลาดชันจำนวนมากและยังมีจำนวนประชากรชาวเขาตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นที่สุด ทั้ง ม้ง กะเหรี่ยง มูเซอ อาข่า ลัวะ จีนฮ่อ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ชาวเขายังคงเพาะปลูกและทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่นี้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮได้ทำการสำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2543 และข้อมูลบางส่วนได้จากการสัมภาษณ์จากชาวบ้านในชุมชนซึ่งรายละเอียดต่างๆ จะอธิบายได้ดังนี้

4.1 ลักษณะทั่วไปทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา

หมู่บ้านทั้งหมดที่ทำการศึกษาดังอยู่ในเขตความรับผิดชอบของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ประกอบด้วย 14 หมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เขตรอยต่อของ 3 อำเภอ ได้แก่ ต.แม่ناจร อ.แม่แจ่ม ต.ปอแก้ว อ.สะเมิง และ ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ มีระยะทางประมาณ 80 กิโลเมตรจากตัวเมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,200 เมตร สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่จึงเป็นภูเขาที่มีความลาดชันของพื้นที่ประมาณร้อยละ 30 และประกอบด้วยลุ่มน้ำขนาดเล็ก 2 แห่ง คือ ลุ่มน้ำแม่แฮ และลุ่มน้ำแม่เตียน ราษฎรที่อาศัยส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงและม้ง ประกอบไปด้วยประชากรจำนวน 2,958 คน และครัวเรือนจำนวน 550 หลังคาเรือน โดยหมู่บ้านเผ่ากะเหรี่ยงมีอายุประมาณ 100 ปี และเผ่าม้งมีอายุประมาณ 30 ปี ในอดีตทั้งสองชนเผ่าอพยพมาจากชายแดนพม่าเรื่อยมา

สำหรับการประกอบอาชีพได้แก่ ทำนา ปลูกพืชผัก และข้าวโพด นอกจากนี้ยังมีพืชเมืองหนาว ทั้งผัก และไม้ผล เช่น ผักกาดหอมห่อ แครอท มะเขือเทศเชอร์รี่ พลับ ท้อ บ๊วย เป็นต้น ซึ่งได้รับการส่งเสริมเพื่อเป็นแหล่งรายได้แก่ครัวเรือน โดยหน่วยงานหลักส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ คือ โครงการหลวงแม่แฮ ซึ่งวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินงานของโครงการได้แก่ การช่วยเหลือชาวเขาด้านการเกษตรกรรมทั้งด้านการผลิตและการตลาด ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สภาพภูมิอากาศในพื้นที่ในฤดูหนาวจะหนาวจัดประมาณ -2 - 18 องศาเซลเซียส ฤดูฝนและร้อนจะมีอากาศเย็นประมาณ 5 - 20 องศาเซลเซียส ฤดูฝนจะอยู่ในช่วงปลายเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคมและปริมาณน้ำฝนตลอดปีเฉลี่ย 1,653.7 มิลลิเมตร

การเกษตรกรรมในพื้นที่มี 2 ลักษณะ คือ การเกษตรเพื่อการยังชีพซึ่งยังคงปรากฏระบบการเพาะปลูกแบบถาดและเพาะอยู่บ้าง และการเกษตรกรรมเพื่อการค้าขายส่วนใหญ่ชนเผ่าม้งจะมีการลงทุนด้านการเกษตรกรรมเพื่อการค้าขายและกะเหรี่ยงจะเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมในหมู่บ้านค่อนข้างจะจำกัดด้านขนาดและคุณภาพดินต่ำลงมากเนื่องจากการใช้พื้นที่เพื่อเพาะปลูกอย่างเข้มข้นเป็นระยะเวลานาน เมื่อเกิดความจำกัดในปัจจัยการผลิตทำให้เกษตรกรนิยมใช้ปุ๋ยและสารเคมีต่าง ๆ ในการเพาะปลูกอย่างแพร่หลาย คุณภาพของหน้าดินในพื้นที่ศึกษาแหล่งแห่งถูกทำลายไปเนื่องจากการเกษตรกรรมที่ขาดการอนุรักษ์หน้าดินแนวทางการอนุรักษ์หน้าดินอย่างถูกต้องดังในการศึกษาของเบญจพรรณ (2544, หน้า 64) ระบุว่าเกษตรกรตัวอย่างประมาณมากกว่าครึ่งหนึ่งเคยเห็นการชะล้างพังทลายของดิน ในพื้นที่เพาะปลูกโดยดินถูกชะล้างลงมากับน้ำ และดินถูกชะเป็นร่อง

แหล่งลำห้วยหลักของพื้นที่มี 2 แหล่งหลัก คือ ลำห้วยแม่แฮไหลผ่านพื้นที่ของหมู่บ้านแม่แฮและหมู่บ้านป่าเถื่อนน้อย และลำห้วยแม่เตียนไหลผ่าน หมู่บ้านม่อนยะใต้และเหนือ ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคโดยสร้างท่อจากลำห้วยเข้าสู่หมู่บ้านเรียกว่า ประปาภูเขา ส่วนน้ำเพื่อการเกษตรกรรมนั้นชาวบ้านในพื้นที่ได้มีการสร้างฝายดินกั้นน้ำตามจุดต่าง ๆ ของลำห้วยเพื่อใช้เก็บกักน้ำในการเกษตรกรรมฝายดินกั้นน้ำทั้งหมดจะอยู่ในเขตพื้นที่ของหมู่บ้านกะเหรี่ยงเนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มรับน้ำทำให้พื้นที่ดังกล่าวสามารถทำการเพาะปลูกพืชนอกฤดูกลางแจ้งได้ และสำหรับอ่างเก็บน้ำที่สามารถใช้ประโยชน์ได้มีเพียงแห่งเดียว คือ อ่างเก็บน้ำห้วยหอย แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพื้นที่ต่าง ๆ เริ่มมีการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในฤดูแล้งแม้จะไม่รุนแรงแต่เริ่มมีการถกเถียงเรื่องการจัดสรรน้ำให้คนในพื้นที่ จึงต้องใช้น้ำแหล่งน้ำจากนอกพื้นที่ ได้แก่ ลำห้วยห้วยทรายขาว ซึ่งอยู่ในขั้นตอนการพัฒนาอยู่

ปัจจุบันหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ที่มีอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยในแต่ละหมู่บ้านจะมีเขตพื้นที่ป่าไม้ของตนซึ่งกันพื้นที่ที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและไม่เหมาะสมเพื่อการเกษตรกรรมมิให้ผู้ใดเข้าครอบครองและทำประโยชน์และในแต่ละกลุ่มหมู่บ้านจะมีการออกกฎเพื่อการลงโทษผู้บุกรุกและทำลายป่าไม้ของหมู่บ้าน ในส่วนของการสร้างเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านทั้ง 14 แห่งในพื้นที่จะมีการร่วมกันประชุมและหาข้อสรุปของปัญหาตลอดจนการหาแนวทางการร่วมมือแก้ไขป้องกันปัญหาด้านป่าไม้ที่เกิดขึ้นทุกเดือน หน่วยงานราชการที่ดำเนินการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่คือ โครงการหลวงแม่แฮและหน่วยอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่สะระ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่คอยดูแลพื้นที่ป่า ไม้และประสานงานการอนุรักษ์ป่าโดยการรวมกลุ่มของชาวบ้าน

ตารางที่ 4.1 จำนวนพื้นที่การเกษตรในเขตพื้นที่รับผิดชอบ โครงการหลวงแม่แฮ

ลำดับ	หมู่บ้าน	พื้นที่การเกษตร (ไร่)					ทั้งหมด
		ข้าวนา	ข้าวไร่	ไม้ผล	ผัก	ไม้ดอก	
1	แม่แฮเหนือ (แม่แจ่ม)	251	226	750	100	1	1,328
2	แม่แฮน้อย (แม่แจ่ม)	91	118	123	10	-	342
3	ป่าเกี๊ยะน้อย (แม่แจ่ม)	49	89	188	66	1	393
4	ห้วยขมิ้นใน (แม่แจ่ม)	295	554	389	118	-	1,357
5	ห้วยขมิ้นนอก (แม่แจ่ม)	26	137	153	22	1	339
6	ห้วยหอย (แม่แจ่ม)	17	324	437	160	-	938
7	ม่อนยะเหนือ (แม่วาง)	34	168	747	185	-	1,134
8	ม่อนยะใหม่ (แม่วาง)	-	32	259	38	-	329
9	ม่อนยะกลาง (แม่วาง)	-	53	97	27	-	177
10	ม่อนยะใต้ (แม่วาง)	10	60	187	91	-	348
11	ป่าไผ่ (แม่วาง)	7	66	274	68	-	415
12	ขุนแม่เตียน (แม่วาง)	26	53	81	23	-	183
13	แม่เตียนนอก (แม่วาง)	120	213	416	13	3	765
14	ห้วยน้ำจาง (สะเมิง)	-	371	847	200	-	1,418
รวม		926	2,464	4,948	1,121	7	9,466

แหล่งที่มา : ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮปี พ.ศ. 2543

4.2 ประชากร

ในพื้นที่ประกอบไปด้วยหมู่บ้านจำนวน 14 แห่ง ประชากรจำนวน 2,958 คน ครั้วเรือนจำนวน 550 หลังคาเรือน โดยพื้นที่ที่ประกอบด้วยชนเผ่าม้งและกะเหรี่ยง นอกจากนี้ยังมีชนเผ่าจีนฮ่อและไทยใหญ่เข้ามาขายแรงงานและอาศัยอยู่ในพื้นที่ของบางหมู่บ้าน

ปัจจุบันพื้นที่ที่ได้ถูกพัฒนาให้มีการทำการเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ทำให้เกิดความสัมพันธระหว่างชนเผ่าม้งและกะเหรี่ยงในลักษณะนายจ้างและลูกจ้างในสวนผักและผลไม้ โดยในพื้นที่จะมีผู้ผลิตพืชผักและไม้ผลรายใหญ่จำนวนมากและหากแรงงานในครั้วเรือนขาดแคลนก็จะมีการจ้างแรงงานเพิ่มจากชาวเขาทั้งม้งและกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ที่รับจ้างเป็นอาชีพหลัก

ตารางที่ 4.2 จำนวนประชากรในพื้นที่เขตรับผิดชอบ โครงการหลวง

ลำดับ	หมู่บ้าน	ชนเผ่า	หลังคาเรือน	ประชากร (คน)		
				ชาย	หญิง	ทั้งหมด
1	แม่แฮเหนือ (แม่แจ่ม)	กะเหรี่ยง	103	224	227	451
2	แม่แฮน้อย (แม่แจ่ม)	กะเหรี่ยง	24	74	52	126
3	ป่าเกี๊ยะน้อย (แม่แจ่ม)	กะเหรี่ยง	41	89	78	167
4	ห้วยขมิ้นใน (แม่แจ่ม)	กะเหรี่ยง	48	134	113	247
5	ห้วยขมิ้นนอก (แม่แจ่ม)	กะเหรี่ยง	17	34	34	68
6	ห้วยหอย (แม่แจ่ม)	ม้ง	65	185	178	363
7	ม่อนยะเหนือ (แม่วาง)	ม้ง	47	161	144	305
8	ม่อนยะใหม่ (แม่วาง)	ม้ง	23	82	76	158
9	ม่อนยะกลาง (แม่วาง)	ม้ง	10	34	40	74
10	ม่อนยะใต้ (แม่วาง)	ม้ง	20	60	52	112
11	ป่าไผ่ (แม่วาง)	กะเหรี่ยง,ม้ง	25	75	75	150
12	ขุนแม่เตียน (แม่วาง)	กะเหรี่ยง,ม้ง	14	57	41	98
13	แม่เตียนนอก (แม่วาง)	กะเหรี่ยง,ม้ง	52	130	119	249
14	ห้วยน้ำจาง (สะเมิง)	ม้ง	61	195	195	390
	รวม		550	1,534	1,424	2,958

แหล่งที่มา : ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ปี พ.ศ. 2543

การศึกษาของประชากรเมื่อพิจารณาตามเป็นประชากร พบว่ามีประชากรที่ไม่ได้รับการศึกษาจำนวน 758 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 61 รองลงมาคือประชากรที่ได้รับการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาจำนวน 351 คน คิดเป็นร้อยละ 28 ประชากรที่ได้รับการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาจำนวน 123 คนหรือร้อยละ 10 และประชากรที่ได้รับการศึกษาระดับอื่น ๆ เช่น ปวช. ปวส. การศึกษานอกโรงเรียนจำนวน 22 คนหรือร้อยละ 2

4.3 โครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานและบริการของรัฐ

การคมนาคม หมู่บ้านสามารถติดต่อกับภายนอกโดยสามารถจะเดินทางได้สองเส้นทางได้แก่ ถนนสายใต้ (ด้านอำเภอแม่วาง)และสายเหนือ (ด้านอำเภอสะเมิง-ป่อแก้ว) ถนนทั้งสองสายมีทั้งช่วงที่เป็นลาดยาง คอนกรีตบล็อกแบบตัวหนอน(Asphalt)และดิน โดยสภาพถนนสายเหนือจะมีสภาพดีกว่า

สายได้แต่ใช้ระยะเวลาการเดินทางยาวนานกว่า ในปัจจุบันหน่วยราชการได้ก่อสร้างถนนสายได้แบบลาดยางจากอำเภอแม่วางถึงบ้านแม่เตียนนอกเป็นระยะทาง 30 กิโลเมตร ก่อนถึงหมู่บ้านแม่แฮ 10 กิโลเมตรซึ่งปัจจุบันเกษตรกรชาวเขาทั่วไปที่มีรถยนต์นิยมใช้เพื่อการเดินทางและขนส่งผลิตผลทางการเกษตรเนื่องจากสะดวกมากขึ้นและระยะทางสั้นกว่า

ไฟฟ้า ระบบไฟฟ้ามีการเริ่มใช้ตั้งแต่ปี 2527 โดยเป็นระบบไฟฟ้าพลังงานน้ำ แต่ปริมาณกระแสไฟฟ้าไม่มีความสม่ำเสมอและไม่สามารถตอบสนองความต้องการใช้ของครัวเรือนในพื้นที่ได้จึงล้มเลิกระบบไปในที่สุดแต่บางครัวเรือนที่มีฐานะจะซื้อเครื่องปั่นไฟฟ้าใช้เอง จนกระทั่งปี 2537 หน่วยราชการได้ทำการสร้างระบบไฟฟ้าเข้ามายังพื้นที่และติดตั้งระบบไฟฟ้าในหมู่บ้านต่าง ๆ กระจายอย่างทั่วถึง โดยในปัจจุบันมีเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่ยังไม่มีการต่อระบบไฟฟ้าเข้าใช้ในครัวเรือน

บ้านเรือน เครื่องนุ่งห่ม และเชื้อเพลิง บ้านเรือนของชาวเขาในพื้นที่ส่วนใหญ่จะสร้างแบบถาวรโดยใช้ไม้เนื้อแข็งซึ่งของกะเหรี่ยงจะเป็นบ้านยกพื้นและม้งจะเป็นบ้านแบบสร้างตัวบ้านติดพื้นดิน ในปัจจุบันได้มีการรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาทำให้บ้านหลายหลังในพื้นที่เริ่มมีการนำเอารูปแบบของบ้านทรงตะวันตกเข้ามาผสมผสานด้วย เครื่องนุ่งห่มของแต่ละเผ่ายังคงมีอยู่แต่จะมีการแต่งกายรูปแบบสมัยนิยมของสังคมภายนอกปะปนกันอยู่ทั่วไปแต่ยังคงมีการแต่งกายพื้นเมืองปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปและครัวเรือนของชนเผ่าทั้งสองจะมีการทอและตัดชุดพื้นเมืองใหม่เพื่อใส่ในงานฉลองเทศกาลปีใหม่ของทุกปี สำหรับเชื้อเพลิงที่ใช้จะพบได้ตั้งแต่การใช้ฟืน เช่น ไม้ก่อ ไม้สนสามใบ เป็นต้น ซึ่งไม้เหล่านี้สามารถหาได้ทั่วไปในป่าในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ถ่านและก๊าซหุงต้มอีกด้วย โดยการเลือกใช้ประเภทของเชื้อเพลิงนั้นจะขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนชาวนั้น ๆ

ร้านค้าและบริการในชุมชน ปัจจุบันในพื้นที่จะมีร้านค้ากระจายอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านเกือบทุกแห่ง ร้านค้าต่าง ๆ มีทั้งร้านขายวัสดุก่อสร้าง ร้านขายอาหารสดและอาหารตามสั่ง ร้านขายของชำ สถานบริการน้ำมัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสหกรณ์หมู่บ้านที่ดำเนินการในรูปแบบของร้านค้าประจำหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านแม่แฮเหนือ หมู่บ้านห้วยน้ำจาง เป็นต้น แต่หมู่บ้านที่มีร้านค้ามากที่สุดคือ หมู่บ้านแม่แฮเหนือและ ม่อนยะเหนือเนื่องจากเป็นทางผ่านเข้าออกพื้นที่

สถานีนอนามัย มีสถานีนอนามัยประจำในพื้นที่ 2 แห่งแต่เนื่องจากมีอุปกรณ์และเครื่องมือการแพทย์ต่าง ๆ น้อย ชาวเขาส่วนใหญ่พื้นที่จึงเลือกที่จะไปใช้บริการด้านสุขภาพที่โรงพยาบาลแม่วาง สถานีนอนามัยหนองเต่า แต่เนื่องจากสถานีนอนามัยแต่ละแห่งที่ไปใช้บริการอยู่ห่างไกลจากชุมชนจึงไม่สะดวกต่อการเดินทางทำให้บางครั้งชาวเขาในพื้นที่เลือกที่จะซื้อยาชุดที่มีจำหน่ายตามร้านค้าในหมู่บ้านมารับประทานเอง

การศึกษา การศึกษาในพื้นที่มีโรงเรียนแม่แฮศึกษาเป็น โรงเรียนหลักในพื้นที่ 14 หมู่บ้านและมีการเปิดสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 จนกระทั่งมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540 ในปัจจุบันมีนักเรียนทั้งหมดประมาณ 650 คน อาจารย์ผู้สอน 25 คน

การติดต่อสื่อสาร ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีการรับข่าวสารข้อมูลและความรู้จากสังคมภายนอกได้โดยผ่านสื่อทั้งทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ โดยประชากรในพื้นที่มากกว่าครึ่งมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเพื่อการรับข่าวสารและความรู้ ในปัจจุบันในพื้นที่ยังมีการติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะ 2 แห่ง ได้แก่ หมู่บ้านแม่แฮเหนือ และหมู่บ้านม่อนยะเหนือ

หน่วยงานต่างๆ ในชุมชน หน่วยงานหลักในพื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิโครงการหลวงซึ่งรับผิดชอบด้านการผลิตการตลาดทางการเกษตรกรรม การรวมกลุ่มสหกรณ์ งานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ได้แก่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะงะ และองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ณาจ

บริการสาธารณะประจำหมู่บ้าน เสียงตามสายประจำหมู่บ้าน สนามกีฬาประจำหมู่บ้าน ที่ประชุมประจำหมู่บ้าน โทรศัพท์สาธารณะ ร้านสหกรณ์ประจำหมู่บ้าน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน การปลูกบ้านเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงจากอดีต เนื่องจากรับวัฒนธรรมจากตะวันตกมีนั้นทำให้ลักษณะบ้านพัฒนาเป็นแบบถาวรมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังคงมีบ้านเรือนอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงเป็นแบบไม้ถาวรเช่นกัน แสดงตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.3 ลักษณะของบ้านเรือนใน 6 หมู่บ้านตัวอย่าง

หมู่บ้าน	บ้านถาวร (หลัง)	บ้านไม้ถาวร (หลัง)
แม่แฮเหนือ	73	30
ป่าเกี๊ยะน้อย	27	14
ม่อนยะเหนือ	16	31
ม่อนยะกลาง	2	8
ม่อนยะใหม่	5	18
ม่อนยะใต้	10	10
รวม	133	111

แหล่งที่มา : ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ปี พ.ศ. 2543

4.4 กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม

การผลิตและการประกอบอาชีพ การผลิตทางการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่ ข้าวนาข้าวไร่ ข้าวโพดจะเป็นพืชหลักที่ปลูกเพื่อยังบริโภคในครัวเรือน สำหรับพืชผักและผลไม้ เช่น กะหล่ำปลี กวางตุ้ง กระบี่ หางหงษ์ บวบ พลัม พลัม สาลี่ ท้อ เป็นต้น เป็นพืชผักที่ปลูกเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนของเกษตรกร นอกจากการปลูกพืชยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ควาย เป็นต้น โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก

รายได้ รายได้ต่อครัวเรือนใน 6 หมู่บ้านเฉลี่ย 18,750 บาทต่อปี โดยจำแนกแหล่งของรายได้ได้ 2 แหล่ง คือ รายได้ของครัวเรือนจากภาคการเกษตรเฉลี่ย 33,000 บาทต่อปี และรายได้ของครัวเรือนจากนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 4,500 บาทต่อปี ซึ่งพบว่ารายได้เฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนในหมู่บ้านมั่งและกะเหรี่ยงอยู่ในระดับเดียวกัน

แหล่งเงินทุน ซึ่งแต่ละครัวเรือนอาจจะมีแหล่งเงินทุนหลายแห่ง แหล่งเงินทุนหลักของชาวบ้านใน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ การกู้ยืมสหกรณ์การเกษตรแม่แฮ จำกัด จำนวน 40 ครัวเรือน และเงินออมของครัวเรือนที่ได้จากการขายผลผลิต ค้าขาย และการรับจ้าง จำนวน 177 ครัวเรือน

การประกอบอาชีพ พบว่าในพื้นที่มีอาชีพหลัก 3 อย่าง ได้แก่ การเกษตร การรับจ้าง และการค้าขาย โดยการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ซึ่งมีทั้งการปลูกพืชเพื่อการบริโภค ได้แก่ ข้าวนาข้าวไร่ ข้าวโพด เป็นหลัก และมีการปลูกพืชผักและผลไม้เพื่อการค้า เช่น หอมห่อ หอมญี่ปุ่น กะหล่ำปลีแดง ขาวปลี บวบ พลัม ท้อ พลัม ฯลฯ

การจำหน่ายผลผลิต ช่องทางการตลาดของผลผลิตเกษตรกรโดยรวมสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ช่องทาง ได้แก่ สำหรับการจำหน่ายโดยผ่านพ่อค้าคนกลางเป็นที่นิยมมากที่สุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านผลไม้ ซึ่งรวมทั้งสิ้นจำนวน 171 ราย รองลงมาคือการจำหน่ายด้วยตนเองซึ่งจะนำผลผลิตไปขายยังตลาดในเมืองซึ่งมีทั้งผู้ที่เป็นพ่อค้าและผู้ที่พักผลผลิตเพื่อนบ้านไปขายยังตลาดในเมือง มีจำนวนทั้งสิ้น 160 ราย และท้ายสุดคือการจำหน่ายผ่านทางมูลนิธิโครงการหลวงโดยเกษตรกรผู้นำจำหน่ายจะต้องเป็นสมาชิกโครงการหลวงซึ่งพบว่ามีทั้งผัก ไม้ และ ไม้ดอก เกษตรกรที่นำผลผลิตขายผ่านช่องทางการตลาดนี้มีจำนวน 128 ราย

เครื่องมือทุนแรง-เครื่องใช้ไฟฟ้า ในปัจจุบันทั้ง 6 หมู่บ้านได้มีการสะสมทรัพย์สินและเครื่องทุนแรงต่าง ๆ ซึ่งพบว่ามีการใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เริ่มเป็นที่นิยมในหมู่ชาวบ้าน เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ โทรทัศน์ ตู้เย็น เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถวัดถึงฐานะทางการเงินของครัวเรือนนั้น ๆ ได้ โดยรายละเอียดแสดงดังนี้

ตารางที่ 4.4 เครื่องทุนแรงและเครื่องใช้ไฟฟ้าของครัวเรือนใน 6 หมู่บ้านตัวอย่าง

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือนที่มีเครื่องทุนแรงและเครื่องใช้ไฟฟ้า					
	รถยนต์	รถจักรยานยนต์	รถไถเดินตาม	เครื่องสูบน้ำ	โทรทัศน์	ตู้เย็น
แม่แฮเหนือ	16	64	12	10	34	10
ป่าเกี๊ยะน้อย	4					
ม่อนยะเหนือ	22	30	10	20	40	10
ม่อนยะกลาง	2	9	-	2	-	2
ม่อนยะใหม่	14	13	-	2	6	2
ม่อนยะใต้	5	14	-	4	4	-
รวม	63					

แหล่งที่มา : ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮปี พ.ศ. 2543

สถาบันและกลุ่ม สถาบันและกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นมีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร ดำเนินการทางด้านรวมขายผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันเพื่อจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ทำอาหารกลางวันให้เด็ก ฯลฯ และเพื่อการฝึกอบรม เช่น การแปรรูปและการถนอมอาหาร ฯลฯ กลุ่มเยาวชนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ฯลฯ เพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และป้องกันการมั่วสุมกับยาเสพติด และกลุ่มกองทุนปฎิบัติดำเนินการเพื่อการกู้ยืมปัจจัยการผลิตด้านปฎิแก่สมาชิกในกลุ่ม แสดงดังนี้

ตารางที่ 4.5 สถาบันและการรวมกลุ่มใน 6 หมู่บ้านที่ทำการศึกษา

หมู่บ้าน	สหกรณ์เกษตร (ครัวเรือน)	กลุ่มแม่บ้าน (ครัวเรือน)	กลุ่มเยาวชน (ครัวเรือน)	กลุ่มกองทุนปฎิ (ครัวเรือน)
แม่แฮเหนือ	94	37	30	34
ป่าเกี๊ยะน้อย	2	21	5	1
ม่อนยะเหนือ	-	40	20	5
ม่อนยะกลาง	-	-	-	1
ม่อนยะใหม่	-	-	-	-
ม่อนยะใต้	-	-	-	15
รวม	96	98	55	56

แหล่งที่มา : ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮปี พ.ศ. 2543

กิจกรรมทางสังคม จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมพบว่าในปัจจุบันที่สังคมของชาวเขาในพื้นที่พัฒนาและรับเอาวัฒนธรรมภายนอกเข้าสู่สังคมของชาวเขานั้น ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมบางประการได้เลือนหายไปจากค่านิยมของชุมชนบ้าง แต่ก็ยังคงมีประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมสำคัญของชุมชนที่ยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบัน เช่น

กะเหรี่ยง :

ประเพณีมัดมือ ของชนเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนสิงหาคมของทุกปี พิธีกรรมสำคัญ คือ การเลี้ยงผีบรรพบุรุษและการผูกข้อมือโดยผู้อาวุโสในชุมชนจะทำการผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์และให้พรแก่ลูกหลานในหมู่บ้าน ซึ่งคนที่ไปทำงานหรือศึกษาต่ออยู่ต่างพื้นที่จะต้องกลับมาร่วมประเพณีกันทุกคน ถือเป็นประเพณีที่ทำให้ญาติพี่น้องได้พบปะกันทุกคน

ประเพณีปีใหม่ ของชนเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี พิธีกรรมสำคัญ คือ การเลี้ยงผีบรรพบุรุษและและเลี้ยงฉลองของคนในชุมชนด้วยกันซึ่งเทศกาลในแต่ละครั้งจะมีระยะเวลาประมาณ 3 - 4 วัน

การไหว้ผีไร่ผืนนา เพื่อการเพาะปลูกพืชผลได้ผลผลิตดีซึ่งจะทำเฉพาะข้าวเท่านั้น การเช่นไหว้ผีไร่ผืนนาจะทำในช่วงเดือนสิงหาคมซึ่งเป็นช่วงที่ต้นข้าวยังเป็นสีเขียวอยู่ โดยเจ้าของที่นาจะนำไก่มาฆ่าและใช้เลือดไก่มาทำพิธีเช่นไหว้ผี

การรักษาเมื่อเกิดการเจ็บป่วย โดยจะมีหมอผีของหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธีรักษาทางไสยศาสตร์ซึ่งเป็นลักษณะการให้ขวัญกำลังใจ นอกจากนี้หมอผียังใช้พิธีการผูกข้อมือทำพิธีให้กับผู้ที่มีความไม่สบายใจและชีวิตความเป็นอยู่ไม่ปกติเพื่อเรียกขวัญ

การแต่งงาน ของชาวกะเหรี่ยงนั้นครัวเรือนฝ่ายหญิงจะมีการไปสู้อฝ่ายชายและเมื่อแต่งงานจะมีพิธีเลี้ยงฉลองในหมู่บ้าน และส่วนมากฝ่ายชายจะเข้ามาเป็นสมาชิกในครัวเรือนของฝ่ายหญิง

วัฒนธรรมการเอาแรง เป็นการช่วยเหลือกันของคนในชุมชนกะเหรี่ยง โดยจะมีการช่วยงานกันของคนในชุมชนโดยไม่ต้องจ้าง เช่น การเพาะปลูก การซ่อมแซมบ้านเรือน เป็นต้น ในปัจจุบันยังคงพบเห็นอยู่แต่ลดลงไปบ้างเนื่องจากวิถีชีวิตที่รีบเร่งและทำการเกษตรในเชิงพาณิชย์มากขึ้นจากอดีตจนถึงนิยมนับจ้างทำงานมากกว่าการเอาแรง

การนับถือผีบรรพบุรุษ ในบ้านของชาวกะเหรี่ยงนั้น จะมีการตั้งหิ้งบูชาและเซ่นไหว้ด้วยอาหาร โดยผู้ที่นับถือศาสนาพุทธจะยังคงมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษอยู่บ้าง แต่ในกลุ่มกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์นั้นจะไม่มีมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ปัจจุบันชนเผ่ากะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการนับถือศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัด มีการเข้าวัดเพื่อถวายอาหาร ทำบุญ และฟังธรรมทุกวัดพระ โดยในพื้นที่จะมีวัดอยู่ที่หมู่บ้านแม่แอและมีพระจำพรรษาอยู่ 1 รูป

ป่าชีวิตและป่าช้าประจำชุมชนชาวกะเหรี่ยงยังคงมีการอนุรักษ์พื้นที่ดังกล่าวไว้เนื่องจากเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน แต่ในปัจจุบันค่านิยมที่จะนำสายสะดือเด็กแรกเกิดไปแขวนตามต้นไม้ในป่าชีวิตนั้นลดลงไปมากเมื่อเทียบกับอดีตเนื่องจากการกลมกลืนทางวัฒนธรรมจากภายนอกโดยคนจึงนิยมไปคลอดที่สถานอนามัยและโรงพยาบาลมากขึ้นจึงไม่นิยมทำตามประเพณีดั้งเดิม เช่นเดียวกับการฝังศพในป่าเหวหรือป่าช้าในปัจจุบันเริ่มมีการเผาบางและบางรายหาที่ฝังนอกบริเวณป่าช้า

มัง :

ประเพณีปีใหม่ของชนเผ่าม้งซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี พิธีกรรมสำคัญคือการขับไล่วิญญาณและสิ่งไม่ดีในบ้านออกไปพร้อมกับปีเก่าโดยจะใช้ไม้กวาดๆ บริเวณหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษในบ้านและมีการปิดกวาดทำความสะอาดหิ้งบูชาและทำการเลี้ยงผีบรรพบุรุษโดยการปอกธูปเทียนเช่นไหว้ ตลอดจนการมีงานเลี้ยงฉลองของคนในครัวเรือนและชุมชนโดยผู้คนในชุมชนจะพากันสวมใส่เสื้อผ้าประจำเผ่าที่ตัดเย็บขึ้นใหม่ซึ่งระยะเวลาการจัดงานประเพณีปีใหม่ของเผ่าม้งในอดีตจะมีประมาณ 1 สัปดาห์ แต่ในปัจจุบันผู้คนในชุมชนมีภาระกิจการมากขึ้นจึงทำให้ระยะเวลาการเฉลิมฉลองมีเพียง 3 - 4 วันเท่านั้น

การนับถือผีบรรพบุรุษในบ้านของชาวม้งนั้น จะมีการตั้งหิ้งบูชาและเช่นไหว้ด้วยอาหาร โดยผู้ที่นับถือศาสนาพุทธจะยังคงมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษอยู่บ้าง แต่ในกลุ่มกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์นั้นจะไม่มีมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

การเลี้ยงอาหารที่บ้านผีบรรพบุรุษ เวลาก่อนกินข้าวของครัวเรือนซึ่งจะทำให้ครอบครัวอยู่อย่างมีความสุข โดยการตั้งสำหรับอาหารไว้หน้าบ้านและกล่าวคำเชิญผีบ้านผีบรรพบุรุษ การเลี้ยงข้าวผีบรรพบุรุษจะมีปรากฏในครัวเรือนที่ยังคงนับถือผีและครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธเท่านั้น

การเข้าโบสถ์ เพื่อประกอบกิจทางศาสนาคริสต์ เช่น การสวดอ้อนวอนพระเจ้า การร้องเพลงร่วมกัน เป็นต้น แต่สำหรับผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ในชุมชนม้งนั้นจะไม่เคร่งครัดเท่าใดนักจึงไม่ค่อยมีการเข้าโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ และเมื่อชาวเขาเผ่าม้งคนใดที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์จะไม่มีการนับถือผีและไม่มีการทำพิธีกรรมดั้งเดิมใดๆ เลย

ตารางที่ 4.6 ปฏิทินขนบธรรมเนียมและประเพณี

ขนบธรรมเนียม ประเพณี	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ม้ง												
- เลี้ยงเจ้าที่	←											→
- เลี้ยงผีบ้าน	←											→
- เรียกขวัญ	←											→
- ปีใหม่	↔											↔
กะเหรี่ยง												
- เลี้ยงผีนา						↔	↔					
- เรียกขวัญ	←											→
- ปีใหม่							↔				↔	

แหล่งที่มา : การสัมภาษณ์, 2544.

หมายเหตุ ◀▶ หมายถึง การปฏิบัติในประเพณีนั้นเกิดขึ้นเวลาใดเวลาหนึ่งในระหว่างช่วงเวลานั้นๆ

การนับถือศาสนาของครัวเรือนในพื้นที่ตัวอย่าง ศาสนาอื่น ๆ ที่ถูกเผยแพร่เข้ามาในพื้นที่ทำให้ครัวเรือนของชาวเขาในพื้นที่เริ่มมีความแตกต่างในการนับถือศาสนาซึ่งพบว่ามีอยู่ 3 ศาสนาหลัก ได้แก่ ศีบรรพบุรุษตามประเพณีดั้งเดิม ศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธ โดยมีครัวเรือนที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธอย่างเดียวจำนวน 102 ครัวเรือน และครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธแต่ยังคงการนับถือผีตามประเพณีดั้งเดิมด้วยจำนวน 94 ครัวเรือน และมีครัวเรือนที่นับถือศาสนาคริสต์ จำนวน 48 ครัวเรือนซึ่งส่วนมากจะเป็นชาวเขาในหมู่บ้านป่าเกี๊ยะน้อยร้อยละ 69 สำหรับที่เหลืออีกร้อยละ 31 คือชาวเขาในหมู่บ้านแม่แฮเหนือและกลุ่มหมู่บ้านม่อนยะต่าง ๆ